

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

Н. Г. Подоляк

ГАНЗА: МИР ТОРГОВЛИ И ПОЛИТИКИ

В XII-XVII столетиях

К., 1998. - 202с.

Монографія Н. Подоляк — доволі оригінальне дослідження, в якому автор на підставі науково-теоретичних і методологічних положень у доступній формі розкриває торгово-політичну та зовнішньополітичну, зокрема дипломатичну, діяльність Німецької Ганзи. Німецька Ганза — це один з найцікавіших і найяскравіших феноменів європейського Середньовіччя, і не дивно, що вивчення її історії почалося ще з середини минулого століття, коли в Німеччині було створено Історичне ганзейське товариство. В сучасному світі дедалі частіше лунають голоси тих, хто вбачає в Ганзі датський прообраз об'єднаної Європи, і тому інтерес до її діяльності з плином часу не згасає. Автор монографії, висвітлюючи ряд важливих подій в історії Німеччини, не міг обійти стороною Німецьку Ганзу. В центрі його уваги —

передумови і обставини виникнення об'єднання, механізм функціонування на різних етапах його існування, мінливий характер торгівлі, специфіка політичних методів, особливості дипломатичної тактики і своєрідність соціальної історії Ганзи.

В українській історіографії, як і в історіографії інших країн СНД, ці питання не порушувалися, і монографія Н. Подоляк є першою спробою висвітлити панораму торговельної діяльності і політичного жигтя Ганзи протягом усього періоду її існування — з XII по XVII ст. Чітке визначення концепції дослідження, проблемно-тематичний підхід та історико-порівняльний аналіз дали можливість з нових позицій вирішити важливу наукову і практичну проблему, що відповідним чином не досліджувалась у вітчизняній та зарубіжній германістиці.

Н. Подоляк у своїй праці спирається на широке коло різноманітних джерел. Оригінальне прочитання вже відомих і залучення нових матеріалів вимагали від автора постійного критично-аналітичного підходу, зумовили вивіренисть і переконливість висновків з ряду дискусійних проблем. Серед них — насамперед проблема виникнення Ганзи. Відтворюючи цей надзвичайно складний процес, автор доводить, що він був спричинений прагненням міст гарантувати купецтву безпеку, отримати широкі торгові привілеї за кордоном, протистояти утискам територіальних князів. Він цілком справедливо вважає, що оформлення такого могутнього організму, як Ганза, стало не тільки можливим, а й необхідним за умов, коли в Німеччині не існувало міцної королівської влади, а її купецтво було змушене налагоджувати ділові і політичні контакти з контрагентами в тих країнах, де розгортався процес централізації. Особливу увагу в монографії приділено вендському угрупованню та його перетворенню на ядро об'єднання, яке доклало чимало зусиль, щоб забезпечити гензейцям пріоритетні позиції в балтійській торгівлі.

В дослідженні проведено чітку межу між поняттями "Ганза купецька" і "Ганза міст" як якісно різними стадіями існування об'єднання. Автор доводить, що на першому етапі виникали невеликі локальні спілки купців, які мали на меті забезпечення і захист своїх торгових привілеїв за кордоном. На другому - керівництво об'єднанням перейшло до міських патриціансько-олігархічних магістратів, а сама Ганза перетворилася на найвпливовішу економічну і політичну силу балтійсько-північноморського регіону. Цю трансформацію Н. Подоляк сприймає як цілком закономірне явище, розглядаючи в тісному зв'язку з ним такі важливі урбаністичні проблеми, як структурна еволюція міської влади, характер і основні тенденції стратифікації міського населення.

Дослідниця не обмежується повідомленнями податкових реєстрів, які дозволяють скласти уявлення про реальні прибутки окремих груп городян, а по зернятку збирає скупі дані різнохарактерних джерел, щоб за їх допомогою з'ясувати професійний склад, форми і характер власності, політико-правовий статус різних соціальних страт.

Принципово новою є постановка питання щодо ролі і місця Ганзи в історії Німеччини XII—XVII ст. Автор рішуче відходить від досить традиційної оцінки Ганзи як виключно торгового об'єднання і вважає за необхідне сприймати її як складний торгово-політичний організм. Ганзейські політики віддавали перевагу дипломатичним переговорам і вважали, що це найкращий спосіб вирішення проблем, набагато вигідніший, ніж війна. Ї були вони не стільки миролюбні, скільки навчені досвідом, знанням того, з яким ризиком пов'язана війна. Навіть для економічно могутньої Ганзи мобілізація необхідних для війни коштів і ресурсів супроводжувалась ускладненими проблемами. Саме цим пояснюється те, що Ганза вда-

валася до війни як засобу досягнення економічних і політичних цілей лише в крайніх випадках, коли не можна було досягти успіху шляхом переговорів, політичного і економічного тиску або коли сам супротивник переходив до воєнних дій. Але навіть тоді, коли справа доходила до війни, ганзейці продовжували дипломатичну боротьбу. При цьому вони турбувалися про те, щоб мати вигляд захисника законних справ, а супротивника показати (часто досить обгрунтовано) порушником миру і законів. З огляду на це, в книзі чимале місце відведено різним зовнішньополітичним аспектам ганзейської історії і численним війнам, діяльності ганзейської дипломатії, впливу політичних подій на стан торгівлі тощо. При цьому увага дослідниці зосереджена головним чином на дискусійних і не вирішених у сучасній історіографії проблемах.

Н. Подаляк правомірно підкреслює особливу роль у ганзейському зовнішньоекономічному курсі торгової блокади як ефективного і надійного засобу не лише економічного, а й політичного тиску на держави — контрагенти. Не погоджується дослідниця і з існуючою точкою зору, що справжнім моментом заснування Ганзи слід вважати створення Кьольнської конфедерації. Вона зазначає, що то був дійсно "єдиний в історії Ганзи випадок, коли спільна мета тісно з'єднала таку велику кількість міст, причому не лише ганзейських", але сприймає конфедерацію як звичайний воєнний союз, оформлення якого не внесло жодних кардинальних змін "ні в структуру, ні в організацію, ні в принципи діяльності Ганзи" (с. 68—69).

З цим висновком тісно пов'язане висвітлення таких важливих аспектів теми, як внутрішньоганзейська роз'єднаність, розбіжність інтересів, а іноді навіть відкрита ворожнеча між членами співдружності. На думку автора, з якою погоджується рецензент, саме внутрішня конфронтація значною мірою зумовила ослаблення Ганзи та її неспроможність належним чином протистояти тиску торгових суперників.

Цілком вірно зазначаючи, що за характером ганзейська торгівля завжди залишалася переважно транзитною і оптовою, Н. Подаляк разом з тим докладно простежує еволюцію її форм і методів, а також переміщення торгових шляхів і напрямків і доводить, що відбувалося це під тиском конкурентів та змін у торговій кон'юнктурі.

Принциповою новизною відрізняється й дана в книзі оцінка результатів знаменитого Штральзундського миру. Визнаючи той беззаперечний факт, що Штральзундська угода була важливим успіхом ганзейської дипломатії, автор вступає в полеміку з тими істориками, які стверджують, що згаданий мир відкрив добу надзвичайного процвітання і півторавікового панування Ганзи на Балтійському морі. Дійсно, "укладення Штральзундського миру створило виключно сприятливі умови для розвитку ганзейської торгівлі в останні десятиріччя XIV ст." (с. 72). Проте в цілому, як переконливо доводить Н. Подаляк, мир ознаменував поворотний момент в історії Ганзи, апогей її могутності, після чого, вже на початку XV ст., з повною очевидністю виявились перші ознаки ганзейської кризи.

Велику увагу автор надає проблемам внутрішньоміського розвитку Ганзи. До кола її зору потрапили такі важливі питання, як стан, тенденції розвитку і позиції ремесла в загальній структурі міської економіки; динаміка соціального життя; формування системи самоврядування; характер і еволюція міських органів влади; причини, хід і наслідки міських повстань; вимоги бюргерської опозиції і методи діяльності бюргерських комітетів тощо.

Торкаючись надзвичайно важливого сюжету про стосунки міст з князями, автор переважно зосереджується на тому їх етапі, коли розгортався процес територіальної централізації. Ця проблема зовсім недавно привер-

нула до себе увагу медієвістів та істориків раннього нового часу, і цікаві спостереження Н. Подоляк, безумовно, стануть певним внеском у з'ясування складного питання про характер німецької державності.

Не менш актуальним є і такий маловивчений аспект ганзейської історії, як Реформація. В монографії не тільки простежуються її головні події, а й, що надзвичайно важливо, з'ясовуються її принципові особливості. Не викликає сумніву висновок автора, що на відміну від центральних та південних районів Німеччини, де Реформація злилась із Селянською війною, на Півночі вона поєдналась із соціально-політичними виступами міського населення. Незаперечними здобутками дослідження є цікаві і оригінальні думки автора, а наукова ґрунтовність і полемічний характер праці вдало поєднуються з доступністю викладу.

На завершення хотілося б висловити деякі зауваження і побажання.

Н. Подоляк не приділила належної уваги такому важливому напрямку ганзейської торгівлі XIV—XVI ст., як "гірський шлях", що вів до Львова і набув особливого значення у зв'язку з Великими географічними відкриттями. Висвітлення цього сюжету становить неабиякий інтерес і для української історії, що могло б сприяти поглибленому з'ясуванню її певних проблем.

Поза межами книги залишилися, на жаль, і такі важливі питання, як стан освіти і культури, особливості ганзейського менталітету, хоча їх вивчення, безумовно, розширило б наші уявлення про ганзейський світ. Та слід зазначити, що автор запропонувала нові підходи і своє трактування ряду дискусійних проблем. Читач, який вдумливо ставиться до складних і суперечливих подій минулого і сьогодення, знайде в книзі інформацію для роздумів.

Монографія Н. Подоляк є вагомим внеском у розвиток вітчизняної медієвістики, переконливим свідченням того, як, не пориваючи з традицією, можна висвітлювати проблеми середньовічної історії та історії раннього нового часу на рівні новітніх досягнень у цій галузі історичного знання.

Відродно відзначити і той факт, що своєю працею автор продовжує славні традиції української школи медієвістики та історії раннього нового часу.

В цілому монографія Н. Подоляк є своєчасним і корисним дослідженням і, безперечно, з цікавістю буде зустрінена вченими як нашої країни, так і за рубежем.

В. Г. ЦІВАТИ Й (Київ)